

JERZY SAWICKI

Uniwersytet Szczeciński

**OCENA WPŁYWU INSTYTUCJI RZĄDOWYCH NA FUNKCJONOWANIE
UBEZPIECZENIA EKSPORTOWEGO KREDYTU KUPIECKIEGO
W CZASIE KRYZYSU****1. Wprowadzenie**

W dobie globalizacji uczestniczenie w międzynarodowej wymianie handlowej ma duży wpływ na sytuację gospodarczą kraju. Eksporterzy towarów i usług aby sprostać rosnącej konkurencji oferują swoim kontrahentom coraz bardziej korzystne warunki wymiany handlowej. W praktyce sprowadza się to do akceptacji odroczenia zapłaty za dostarczony produkt lub usługę – co nazywamy kredytem kupieckim¹ lub do aktywnego udziału eksportera w uzyskaniu finansowania kontraktu przez nabywcę² - mówimy wtedy o kredycie bankowym. Biorąc pod uwagę, że każdy kredyt zawiera w sobie ryzyko braku jego spłaty ze strony dłużnika, głównie w następstwie jego niewypłacalności, ubezpieczenie kredytów jest jednym ze sposobów zabezpieczenia się przed taką sytuacją przez kredytodawcę³.

Stabilność gospodarcza naruszona zakłóceniami finansowymi będącymi następstwem kryzysu wymusza na przedsiębiorstwie podjęcie działań nadzwyczajnych, celem uniknięcia dotkliwych strat oraz nie dopuszczenia do jego upadłości⁴. Każdy kryzys finansowy jest odmienny. Ostatniego kryzysu⁵, przyjmując założenie, że się zakończył, należy doszukiwać się w sektorze finansowym, a nie jak dotychczas w sferze gospodarki realnej, w tym usługowej lub wytwórczej⁶. Można stwierdzić, że był to kryzys „na własne życzenie” systemu bankowego z uwagi na stosowanie przez banki i instytucje finansowe niskich stóp procentowych⁷. Po pierwszych informacjach w 2007 r. o problemach na rynku kredytów w USA, menadżerowie znaczących firm w Europie Zachodniej stwierdzili, że kryzysu w ich przed-

¹ Nazywanym też: kredytem towarowym lub dostawy.

² Gajda J. *Polski system ubezpieczeń eksportowych ze wsparciem państwa - uwagi de lege ferenda*, *Wiadomości Ubezpieczeniowe, Nauka dla praktyki, PIU, Nr 01/2011, s.35.*

³ Rymarczyk J. *Handel zagraniczny, organizacja i technika, praca zbiorowa, Wydanie III, PWE, Warszawa 2001, s. 252.*

⁴ Wartini J. *Wybrane wyniki działalności lokacyjnej i finansowej sektora ubezpieczeń w Polsce w warunkach globalnego kryzysu gospodarczego*, *Wiadomości Ubezpieczeniowe, Nauka dla praktyki, PIU Nr 04/2009, s. 17.*

⁵ Szerzej: Sawicki J. *Ocena wpływu kryzysu finansowego na funkcjonowanie ubezpieczeń kredytu kupieckiego w Polsce*, *Zeszyty Naukowe Nr 577, Finanse, rynki finansowe, ubezpieczenia, Zarządzanie wartością przedsiębiorstwa, pod red. nauk. Urbańczyk E, Wydawnictwo Naukowe US, Szczecin 2009.*

⁶ Poniewierka D. *Rządowe programy pomocowe próbą odpowiedzi na konsekwencje światowego kryzysu finansowego w ubezpieczeniu eksportowego kredytu kupieckiego*, *Wiadomości Ubezpieczeniowe 01/2010, s. 99-100.*

⁷ Szerzej: Jajuga K. *Współczesny Kryzys finansowy: źródła i skutki*, *Studia Ubezpieczeniowe, Zeszyty Naukowe Nr 127, pod red. nauk. Handschke J, Wydawnictwo UE w Poznaniu, Poznań 2009, s. 749.*

siębiorstwach nie odnotowano i nie spodziewają się jego znaczącego udziału w przyszłości. Jednak rzeczywistość okazała się zupełnie inna. Kryzys szybko rozprzestrzenił się obejmując swoim zasięgiem wszystkie rejony świata. W tym czasie rządy wielu państw przeznaczyły znaczne środki na programy pomocowe i stymulacyjne, celem wsparcia ich gospodarek⁸.

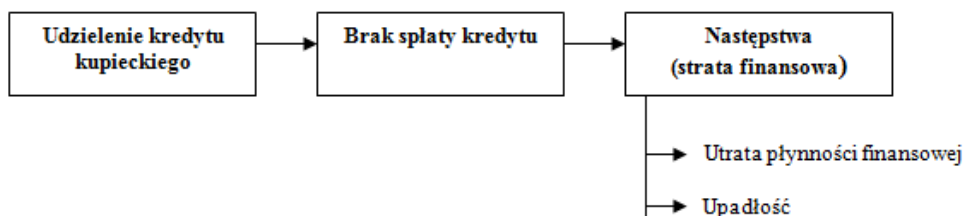
2. Istota funkcjonowania ubezpieczenia eksportowego kredytu kupieckiego

W literaturze występują różne definicje ryzyka w ramach ubezpieczenia kredytu kupieckiego w eksporcie. W aspekcie ekonomicznym ryzyko możemy zdefiniować, jako „niebezpieczeństwo zaistnienia niekorzystnych zjawisk społeczno-ekonomicznych”. W ogólnym ujęciu, wśród wielu definicji ryzyka możemy wyróżnić ryzyko:

- w negatywnym rozumieniu, jako: zaistnienie niepożądanych okoliczności w wyniku, których podmiot gospodarczy ponosi stratę lub inne ujemne dla niego skutki finansowe, będące bezpośrednim następstwem ryzyka,
- w neutralnym rozumieniu, jako: możliwość realizacji przez podmiot gospodarczy dochodu różniącego się od dochodu oczekiwanego.⁹

Z powszechnie występujących definicji ryzyka możemy wyróżnić jego podstawowe cechy jak: prawdopodobieństwo wystąpienia zdarzeń losowych, oraz wielkość strat będących ich bezpośrednim następstwem. Zdarzenia losowe mogą powodować:

- straty na majątku rzeczowym (ryzyko rzeczowe),
- zagrażać przepływom pieniężnym pomiędzy uczestnikami rynku w obrocie towarowym, co skutkuje stratą finansową (Rys. 1)

Rys. 1. Wynik końcowy - braku spłaty kredytu kupieckiego

Źródło: opracowanie własne.

Z punktu widzenia eksporterów szczególne znaczenie ma ochrona ryzyka transakcyjnego, związanego z konkretnym kontraktem, mającego związek z niedotrzymaniem zobowiązań umownych pomiędzy uczestnikami transakcji, pod warunkiem że nastąpiły one z przyczyn niezależnych od nich. W ujęciu ogólnym możemy do nich zaliczyć ryzyko:

- odmowy realizacji kontraktu lub opóźnienia dostawy towaru,
- dokonania świadomej dostawy towaru o niewłaściwej jakości lub ilości,

⁸ Poniewierka D. Rządowe programy pomocowe próbą odpowiedzi na konsekwencje światowego kryzysu finansowego w ubezpieczeniu eksportowego kredytu kupieckiego, *Wiadomości Ubezpieczeniowe* 01/2010, s. 99-100.

⁹ Bednarczuk H. *Instrumenty wspierania eksportu, Kredyty i ubezpieczenia*, PWN, Warszawa 2000, s. 48.

- odmowy zapłaty przez kredytobiorcę,
- występujące w transakcjach wiązanych, kompensacyjnych i reeksporthowych.

Handel zagraniczny możemy zaliczyć do działu gospodarki, w której różne rodzaje ryzyka uaktywniają się ze szczególnym nasileniem. Dotkliwym ryzykiem finansowym dla eksporterów jest ryzyko całkowitej lub częściowej utraty należności. Najczęściej jest to spowodowane niewypłacalnością dłużnika zagranicznego. Określenie wielkości tego ryzyka jest dla eksporterów trudne do samodzielnego oszacowania. Jednym z rozwiązań dla eksporterów jest poszukiwanie skutecznych instrumentów finansowych, których celem byłoby rozpoznanie, a następnie zabezpieczenie się przed jego negatywnymi skutkami.

W praktyce eksporterzy mogą ograniczać ryzyko, poprzez:

- unikanie go w części lub w całości,
- przeniesienie go na osoby trzecie.

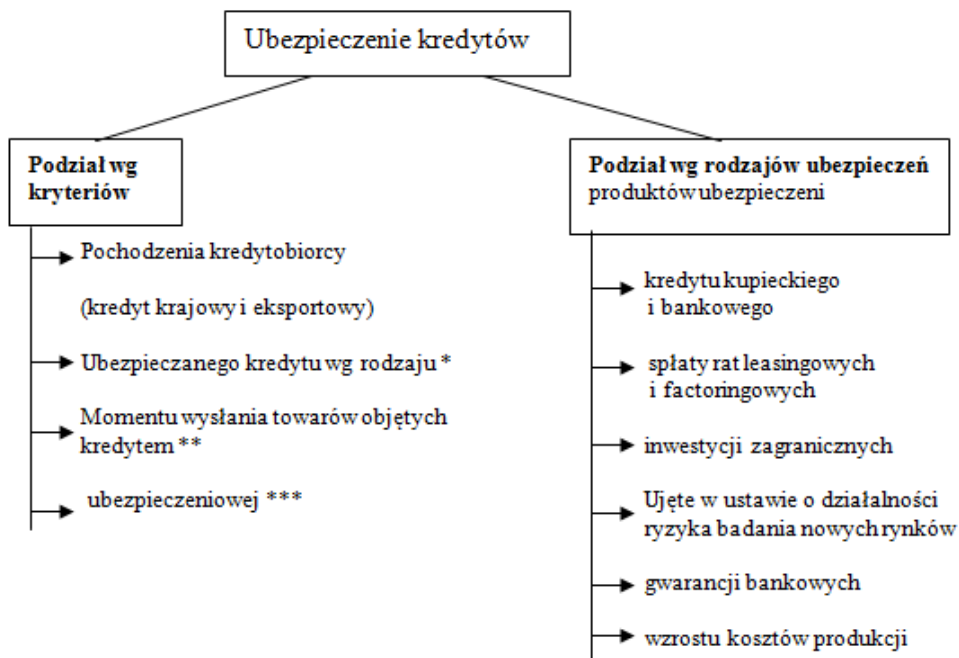
Unikanie ryzyka może nastąpić poprzez niepodejmowanie ryzyka w obrocie zagranicznym, a ograniczenie -poprzez niepodejmowanie ryzyka w wybranych segmentach obrotu zagranicznego lub ponoszenie ryzyka mieszczącego się w granicach bezpieczeństwa finansowego przedsiębiorstwa. Przeniesienie ryzyka na osoby trzecie jest formą jego transferu na zewnątrz przedsiębiorstwa gwarantującą jego znaczne ograniczenie. Odbywa się to najczęściej, przy współdziałaniu banków i zakładów ubezpieczeń.

Przedstawione formy różnią się od siebie poziomem skuteczności ochrony ubezpieczeniowej. Jednakże ubezpieczenie z uwagi na łączenie w sobie wielu sposobów ograniczenia ryzyka w postaci: transferu ryzyka, dzielenia ryzyka oraz kontroli i jego prewencji stwarza najszerszą i najpełniejszą formę ograniczenia ryzyka przez przedsiębiorstwo.

Instrument ubezpieczeniowy posiada także wady, do których możemy zaliczyć:

- brak objęcia ubezpieczeniem wszystkich rodzajów ryzyk,
- ograniczoną pojemność finansową ubezpieczycieli,
- niepełną kompensatę strat,
- możliwość odmowy udzielenia ochrony ubezpieczeniowej niektórym rodzajów ryzyk.

Ubezpieczenie finansowe jest formą zależności ekonomicznej, w której zakład ubezpieczeń przyjmuje na siebie ryzyko będące następstwem braku spełnienia zobowiązania przez kredytobiorcę. Z kolei przyjęta przez zakład ubezpieczeń składka ubezpieczeniowa jest formą wynagrodzenia za przyjęcie na siebie ryzyka, a nie za jego faktyczne pokrycie. Zaliczamy je do grupy ubezpieczeń finansowych, czyli ubezpieczeń mających ścisły związek z przepływami pieniężnymi występującymi pomiędzy uczestnikami rynku.

* np. kredytu finansowego, zaliczkowego kaucyjnego, towarowego,

** dotyczy ubezpieczenia kredytu i produkcji,

*** dotyczy ubezpieczenia kredytu, w tym: ogólnej nie wypłacalności, kredytu eksportowego, kredytu hipotecznego, spląty rat i kredytu rolniczego – zgodnie z załącznikiem do ustawy o działalności ubezpieczeniowej z 1990 r. (Dział II grupa 14).

Rys. 2. Podział rodzajów ubezpieczeń kredytów według kryteriów i według produktów

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Kujawa M. Ubezpieczenia kredytów eksportowych, Wiadomości Ubezpieczeniowe 1-2/A, Warszawa 2001 r. s.27.

Samo pojęcie ubezpieczenia kredytu eksportowego jest dość szerokie, w jego skład poza ubezpieczeniem kredytu kupieckiego wchodzi ubezpieczenia:

- kredytu bankowego,
- spląty rat leasingowych,
- należności factoringowych,
- inwestycji zagranicznych inwestora krajowego od ryzyka politycznego i handlowego,
- badania nowych rynków zbytu od ryzyka gospodarczego lub politycznego,
- uczestnictwa w targach i wystawach zagranicznych od ryzyka niehandlowego,
- utraty towarów złożonych w zagranicznych składach celnych od ryzyka niehandlowego,
- gwarancji bankowych oraz bankowych nieodwołalnych akredytyw dokumentowych,

- przekroczenia kosztów produkcji ponad określony poziom¹⁰.

Przykładowego podziału ubezpieczenia kredytu w oparciu o podstawowe kryteria i produkty - przedstawiono na rysunku 2.

Tabela 1. Formy i rodzaje ryzyk występujących w ubezpieczeniu kredytu w transakcjach handlu zagranicznego

FORMY/RODZAJE RYZYKA	BEZPOŚREDNIE PRZYCZYNY
I. HANDLOWE	
Niewypłacalność kredytobiorcy	Ogłoszenie upadłości dłużnika.
	Zawieszenie wypłat wraz z przeprowadzeniem ugody sądowej lub pozasądowej albo likwidacji przez dłużnika.
	Brak zaspokojenia roszczeń w następstwie wszczętego postępowania egzekucyjnego przez ubezpieczającego wobec dłużnika z powodu braku majątku dłużnika.
	Brak jakichkolwiek informacji o miejscu przebywania dłużnika.
Niewypłacalność domniemana	Nieuzasadniona przewlekła zwłoka kredytobiorcy w spłacie należności.
Nie przyjęcie towarów przez kredytobiorcę	Brak przyjęcia towarów lub usług - zgodnie z warunkami umowy przez kredytobiorcę. Nie przyjęcie towarów nie może mieć miejsce z winy kredytodawcy.
II. NIEHANDLOWE	
Ryzyka polityczne	Wojna międzynarodowa lub domowa, rewolucja, zamieszki, strajki, akty terroryzmu.
	Wywłaszczenie, nacjonalizacja, konfiskata.
	Wprowadzenie przez władze kraju dłużnika ograniczeń importowych pomimo wydanych wcześniej zezwoleń.
	Unieważnienia lub nieprzedłużenie zezwoleń eksportowych kredytodawcy.
	Wprowadzeniem przez władze kraju nabywcy ogólnego moratorium płatniczego.
	Następstwa działań władz kraju kredytobiorcy, wydarzenia polityczne i ekonomiczne, których następstwem jest uniemożliwienie lub opóźnienie transferu zapłaty za granicę.
Ryzyka katastroficzne	Działanie sił przyrody, w tym zdarzenia losowe, jak: trzęsienie ziemi, powódzie, huragany, wybuchy wulkanów.
Ryzyko dłużnika publicznego	Nieuzasadniona przewlekła zwłoka w spłacie należności ze strony kredytobiorcy publicznego, jak: organy rządowe, organy władzy lokalnej, przedsiębiorstwa użyteczności publicznej.
Ryzyko kursowe	Zmiany kursów walut w stosunku do waluty krajowej.

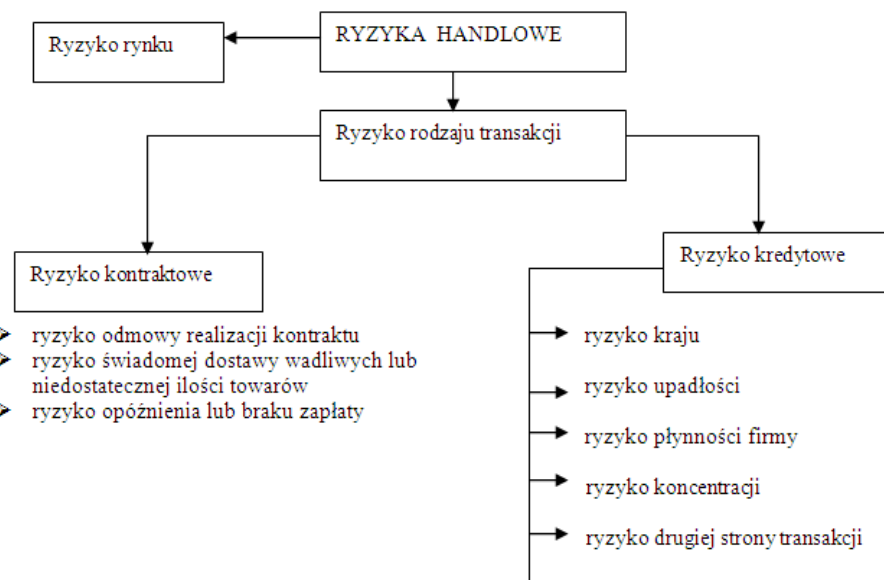
Źródło: opracowanie własne na podstawie: Rymarczyk J. Handel zagraniczny, organizacja i technika, praca zbiorowa, Wydanie III, PWE, Warszawa 2001, s. 252-253.

Do ryzyk związanych z ochroną ubezpieczeniową w ramach ubezpieczeń kredytów ubezpieczeniowych zaliczamy wypadki ubezpieczeniowe związane z ochroną ryzyka:

- **handlowego i niehandlowego.**

¹⁰ Tamże, s. 51.

W tabeli nr 1 przedstawiono formy oraz rodzaje ryzyk objętych ubezpieczeniem w praktyce ubezpieczeniowej.

Rys. 3. Podstawowe rodzaje ryzyk handlowych występujących na poziomie rynku oraz dokonywanych transakcji

Źródło: opracowanie własne na podstawie Blajer R. Gwarancje bankowe i ubezpieczeniowe w obrocie międzynarodowym, FRR w Polsce, W-wa 19 s. 7 oraz Tarczyński W., Mojsiewicz M. Zarządzanie ryzykiem PWE, W-wa 2001 r. s. 21.

Omawiając ubezpieczenia kredytu kupieckiego nie można pominąć przyjętych przez zakłady ubezpieczeń sposobów jego ubezpieczenia. Rozróżniamy dwie formy:

- 1) ubezpieczenie pojedyncze,
- 2) ubezpieczenia zbiorowe.

W ramach **ubezpieczenia pojedynczego** ubezpieczeniem objęta jest jedna lub wiele transakcji ale tylko z jednym kredytobiorcą. Taka forma ubezpieczenia jest korzystna dla kredytodawcy w przeciwieństwie do zakładu ubezpieczeń, gdyż kredytodawca może sobie wybrać transakcje o największym stopniu ryzyka. Ubezpieczenie tego typu stosuje się głównie przy transakcjach średnio i długo terminowych i są one często przedmiotem gwarancji Skarbu Państwa. Cena tego typu ubezpieczenia z uwagi na wysoki stopień ryzyka, w tym na możliwość kumulacji ryzyk – jest stosunkowo wysoka.

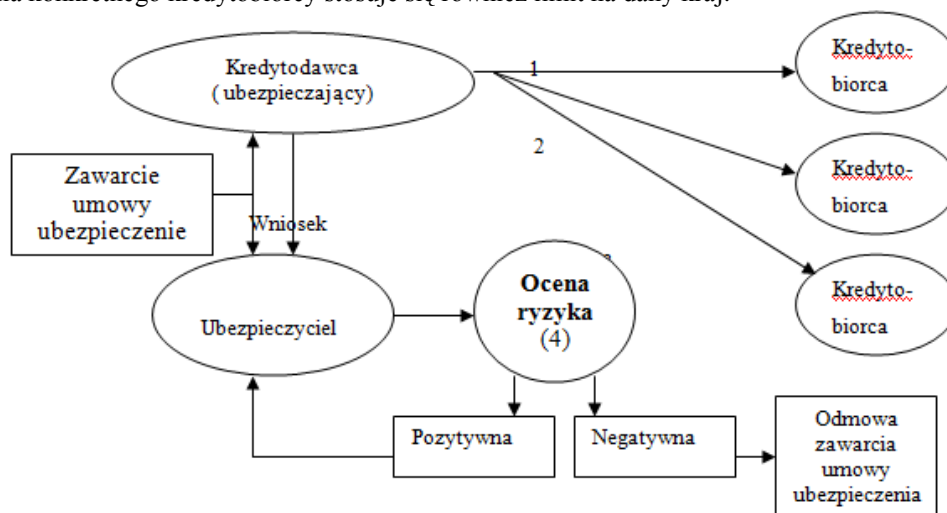
Natomiast **ubezpieczenie zbiorowe** polega na objęciu umową ubezpieczenia wielu kredytobiorców. Z zastrzeżeniem, że kredytodawca nie może sobie wybrać, których kredytobiorców będzie dotyczyła umowa ubezpieczenia. Ta forma ubezpieczenia jest o wiele bardziej korzystna dla zakładu ubezpieczeń. Uniemożliwia ona w szczególności antyselekcję ryzyk przez kredytodawcę a dodatkowo:

- ogranicza koszty ubezpieczenia,
- ogranicza formalności oraz wymagania ze strony ubezpieczyciela,
- brak potrzeby zgłaszania wszystkich kredytobiorców przez kredytodawcę, celem ich analizy (oceny ryzyka),

W przypadku ubezpieczenia zbiorowego mogą być zastosowane dwie formy ubezpieczenia:

- 1) ubezpieczenie całego obrotu kredytodawcy,
- 2) ubezpieczenie określonego obrotu kredytodawcy.

Ponadto w przypadku ubezpieczenia kredytu eksportowego poza limitem kredytowym dla konkretnego kredytobiorcy stosuje się również limit na dany kraj.

- 1,2,3 - umowy dostawy towarów wraz z ustaleniem limitów kredytu towarowego,
 4 - zakład ubezpieczeń po złożeniu wniosku o ubezpieczenie dokonuje oceny ryzyka w dwóch obszarach tj. kredytodawcy i poszczególnych kredytobiorców.

Rys. 4. Ocena ryzyka w ramach ubezpieczenia kredytu kupieckiego

Źródło: opracowano na podstawie, Ubezpieczenia gospodarcze pod redakcją T. Sangowskiego, Poltext, Warszawa 2001 r. s. 242.

Przed zawarciem umowy ubezpieczenia kredytu kupieckiego w eksporcie, ubezpieczyciel dokonuje oceny ryzyka (rys. 4). Polega ona przede wszystkim na zebraniu szczegółowych informacji o kredytobiorcach. Przeprowadzona ocena ryzyka ma udzielić odpowiedzi, czy ubezpieczyciel może przyjąć zobowiązanie do ubezpieczenia oraz na jakim poziomie ustalić limit kredytowy. Przy ubezpieczeniu pojedynczym proces analizy będzie bardziej uszczegółowiony, gdyż procesem oceny będą objęci wszyscy kredytobiorcy. Najczęściej ocenę ryzyka stosowaną przez zakłady ubezpieczeń można sprowadzić do:

- analizy informacji uzyskanych z wywiadów gospodarczych, banków, branżowych raportów, rejestrów sądowych, ankiet, publikacji giełdowych, statystycznych, prasy, doświadczeń partnerów, raportów rocznych, od innych ubezpieczycieli¹¹,
- analizy dokumentów finansowych kredytobiorców, jak: bilans, rachunek wyników, rachunek przepływów pieniężnych, biznesplanu czy innych dokumentów dotyczących kredytobiorców, w tym potwierdzających aktualny stan prawny do posiadania majątku¹².

Ocena ryzyka w ramach ubezpieczenia kredytu eksportowego jest poprzedzona analizą ryzyka:

- niehandlowego oraz handlowego w zakresie makroekonomicznym,
- poszczególnych krajów kredytobiorcy, wykorzystując do tego specjalistyczne metody¹³.

Ubezpieczenie kredytu kupieckiego w eksporcie zabezpiecza przedsiębiorstwo przed skutkami kredytowania się kontrahentów zagranicznych jego kosztem. Poza tym zapewnia płynność finansową oraz pokrycie ewentualnych strat będących następstwem braku płatności ze strony kredytobiorcy¹⁴.

3. Wpływ instytucji rządowych na funkcjonowanie ubezpieczeń eksportowych kredytu kupieckiego

Wraz z rozprzestrzenieniem się kryzysu na rynkach Unii Europejskiej sygnalizowano obniżenie limitów kredytowych do poziomu 40%. Rządy wielu krajów za przedwczesną uznały decyzję ubezpieczycieli. Jednakże ubezpieczyciele kredytu są przedsiębiorstwami prywatnymi, a zatem możliwość wpływu poszczególnych rządów na ich działalność pozostaje ograniczona.

W lutym 2009 roku pojawiły się pierwsze próby powołania specjalnego funduszu finansowego, którego celem miało być wsparcie ubezpieczycieli, celem zwiększenia dostępności ubezpieczenia kredytu kupieckiego. Skończyło się jedynie na pomysłe w Komisji Europejskiej, który nie osiągnął nawet formy projektu. W tym czasie branża ubezpieczeniowa w odróżnieniu do branży bankowej nie sygnalizowała potrzeb wsparcia finansowego, co było zaskoczeniem dla przedstawicieli rządów. Do końca 2009 większość krajów Unii Europejskiej opracowała i uzyskała zgodę UE na wdrożenie krajowych programów pomocowych¹⁵.

¹¹ Szerzej: Dankiewicz R. Waśko A, *Ocena ryzyka w ubezpieczeniu kredytu kupieckiego*, *Studia Ubezpieczeniowe, Zeszyty Naukowe* Nr 127, pod red. nauk. Handschke J, wyd. UE w Poznaniu, Poznań 2009, s. 46.

¹² Rymarczyk J. *Handel zagraniczny, organizacja i technika, praca zbiorowa*, Wydanie III, PWE, Warszawa 2001, s. 252-254.

¹³ W tym jedna z metod opracowana przez Międzynarodowy Przewodnik Ryzyka Krajów (ICRG) opierająca się na dwóch etapach. Pierwszy to punktowa ocena politycznego, finansowego i ekonomicznego badanego kraju. Z kolei druga polega na obliczeniu wskaźnika CPFER (Composite Political Financial and Economic Risk Rating) oznaczającego: wartość kombinowanego politycznego, finansowego i ekonomicznego wskaźnika ryzyka.

¹⁴ Dankiewicz R. *Odpowiedzialność ubezpieczyciela w ubezpieczeniu kredytu kupieckiego*, *Wybrane aspekty, Wiadomości Ubezpieczeniowe, Nauka dla Praktyki*, PIU Nr 01/2009.

¹⁵ Poniewierka D. *Rządowe programy pomocowe próbą odpowiedzi na konsekwencje światowego kryzysu finansowego w ubezpieczeniu eksportowego kredytu kupieckiego*, *Wiadomości Ubezpieczeniowe* 01/2010, s. 102.

Na uwagę zasługuje sytuacja w jakiej znaleźli się ubezpieczyciele kredytu kupieckiego. Nie byli oni, w odróżnieniu od instytucji bankowych, przedmiotem tylko partnerem interwencji. Potwierdzeniem tego był ich niezły *standing* finansowy mimo niekorzystnego otoczenia ekonomicznego. Rządowe programy pomocowe w ramach Unii Europejskiej podlegają surowym ograniczeniom (tabela 2). Jakikolwiek wsparcie ze strony instytucji rządowych ubezpieczeń kredytów w formie bezpośredniej lub pośredniej¹⁶ jest traktowane, jako forma pomocy przez państwo¹⁷.

Tabela 2. Dozwolona ingerencja państwa na rynku ubezpieczeń transakcji eksportowych

Kredyty	Miejsce	Ryzyko komercyjne		Ryzyko niekomercyjne*	
		kredytowe	produkcji	kredytowe	produkcji
Krótkoterminowe (do dwóch lat)	Do krajów UE i OECD**	0	0	0	0
	Do innych krajów	1	1	1	1
Średnio i długo terminowe (dwa lata i więcej)	Do wszystkich krajów	1	1	1	1

* zgodnie z przyjętymi uregulowaniami unijnymi,

** obecnie: Australia, Kanada, Islandia, Japonia, Nowa Zelandia, Norwegia, Szwajcaria, USA,

0 - zakaz udziału /ingerencji/ państwa,

1 - dopuszczona ingerencja państwa.

Źródło: Kukielka J, Poniewierka D, Ubezpieczenia finansowe, Branta, Bydgoszcz-Warszawa 2003, s. 411.

Podczas forum OECD w 1978 doszło do porozumienia, zwanego Consensusem OECD umożliwiającemu wsparcie między innymi w zakresie eksportowych kredytów kupieckich średnio i długo terminowych¹⁸. Regulacje ograniczające wsparcie pomocy publicznej w ramach UE wymagały określenia, w jakim zakresie jest dopuszczalne funkcjonowanie ubezpieczenia kredytów eksportowych. Porozumienie stało się częścią prawa wspólnotowego – zgodnie z decyzją Rady z dnia 4 kwietnia 1978 r. o wprowadzeniu głównych wytycznych w zakresie oficjalnego wsparcia kredytów eksportowych w ramach pomocy publicznej. Następnie regulacja została zastąpiona decyzją Rady z dnia 22 grudnia 2000 r.¹⁹ Z kolei wsparcie przez państwo w zakresie kredytów krótkoterminowych regulują

¹⁶ Dotyczy najczęściej wsparcia poprzez udział reasekuracji.

¹⁷ Szerzej: J, Poniewierka D. Ubezpieczenia finansowe, Branta, Bydgoszcz-Warszawa 2003, s. 400-414.

¹⁸ Porozumienie dotyczy transakcji powyżej dwóch lat – zgodnie z dyrektywą Unii Europejskiej z 1988. Dyrektywa 98/29/EC.

¹⁹ Gajda J. Polski system ubezpieczeń eksportowych ze wsparciem państwa - uwagi de lege ferenda, Wiadomości Ubezpieczeniowe, Nauka dla praktyki, PIU, Nr 01/2011, s. 40-41.

Komunikaty UE dopuszczające wsparcie państwa w zakresie ryzyk nierynkowych²⁰. W szczególnych okolicznościach Komunikaty dopuszczają rozszerzenie wsparcia na ubezpieczenia kredytów eksportowych, co miało miejsce podczas ostatniego kryzysu.

Tabela 3. Sposoby prowadzonej interwencji państwowej w wybranych krajach Unii Europejskiej

Nazwa Państwa	Wybrany podmiot prowadzący interwencję	Instytucja/podmiot		Ocena ryzyka*	
		Rządowa	Prywatna	Pp	Up
Austria	Oesterreichische Kontrollbank AG		X	X	
Niemcy	Euler Hermes Kreditversicherungs-AG i PricewaterhouseCoopers AG WPG	X		X	
Szwecja	Exportkreditnämnden (EKN)	X		X	
Holandia	Skarb Państwa	X			X
Luksemburg	Docroire Luxemburg SA	X		X	
Belgia	Participation Fund	X			X
Finlandia	Finnvera plc	X		X	
Dania	Export Kredit Fonden (EKF)	X			X
Litwa	UAB "Investiciju ir verslo garantijos" ("INVEGA")	X			X
Francja	Skarb Państwa oraz Coface	X	X		X

*Ocena ryzyka przeprowadzana przez:

- Pp – podmiot prowadzący interwencje państwową,
- Up – uczestników programu.

Źródło: opracowano na podstawie: Poniewierka D. Rządowe programy pomocowe próbą odpowiedzi na konsekwencje światowego kryzysu finansowego w ubezpieczeniu eksportowego kredytu kupieckiego, *Wiadomości Ubezpieczeniowe* 01/2010, s. 105.

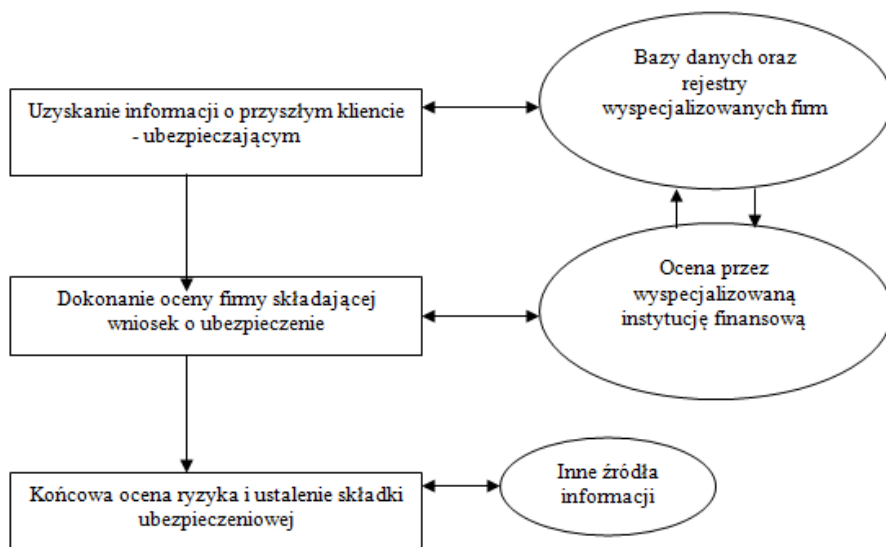
W tabeli 3 przedstawiono sposoby prowadzonej interwencji państwowej na przykładzie dziesięciu państw Unii Europejskiej podczas kryzysu. Wszystkie państwa zaprezentowane w tabeli zdecydowały o konieczności odstąpienia od zasady braku interwencji, w przypadku ubezpieczenia kredytu kupieckiego od ryzyka rynkowego.

Rynek ubezpieczeń kredytów kupieckich jest rynkiem międzynarodowym. Jej głównymi graczami, w tym także na rynku Europejskim są Coface, Atradius i Euler-Hermes. W wymienionych krajach samodzielnie lub z jedną bądź z dwoma firmami lokalnymi kontrolowano od 80 do 90% rynku ubezpieczeń kredytu. Wpłynęło to dużą **standaryzację** produktu. Najbardziej popularnym wariantem, a w niektórych krajach jedynym możliwym do uzyskania było **ubezpieczenie portfelowe**. W ramach tego zakresu ubezpieczeniem objęte były wszystkie należności dostawcy lub jego jednorodna część, jak: należności eksportowe z określonej grupy krajów. Pojawiły się pewne różnice w zakresie udzielonej ochrony ubezpieczeniowej między poszczególnymi krajami. Polegały one głównie na moż-

²⁰ Za ryzyko rynkowe, jako definicję wykluczającą przyjęto: ryzyko braku zapłaty za dostarczony towar lub usługę w warunkach odroczonej płatności (do dwóch lat) przez dłużnika prywatnego lub publicznego w krajach UE i OECD.

liwości objęcia ubezpieczeniem należności w stosunku do jednego odbiorcy, a nawet pojedynczej transakcji.

Połowa z analizowanych krajów (Austria, Niemcy, Luksemburg, Szwecja, Dania oraz częściowo Francja) za oczywiste rozwiązanie przyjęła wykorzystanie już istniejących struktur obsługi ubezpieczeń kredytu kupieckiego. Przy podjęciu tej decyzji kierowano się między innymi istotą ubezpieczenia kredytu kupieckiego, w szczególności tym, co odróżnia go od innych ubezpieczeń gospodarczych. Jest to przede wszystkim niewielkie znaczenie statystyki ubezpieczeniowej, przy dużym znaczeniu indywidualnej oceny ryzyka (rysunek 5). Ponadto należy zwrócić uwagę, że intencją interwencji państwowej, co znalazło umocowanie we wszystkich zaproponowanych programach było objęcie ochroną ubezpieczeniową transakcji, które w innych (nie kryzysowych) warunkach byłyby objęte ubezpieczeniem przez prywatnych ubezpieczycieli, czyli aby przyjęte ryzyko w ramach programu pomocowego nie przekraczało rozsądnego poziomu, a brak możliwości ubezpieczenia na rynku prywatnym było następstwem szczególnej (kryzysowej) sytuacji, a nie wynikiem zaistnienia wysokiego poziomu ryzyka.

Rys. 5. Procedura postępowania ubezpieczycieli przed zawarciem umowy ubezpieczenia

Źródło: opracowanie własne.

Nie we wszystkie kraje scedowały ocenę ryzyka na instytucje rządowe. Połowa analizowanych krajów przekazała ten proces bezpośrednio na prywatnych ubezpieczycieli. Było to przede wszystkim wynikiem wybranego przez dany kraj sposobu dostarczania programu

pomocowego²¹. Mogło się to odbywać bezpośrednio lub pośrednio poprzez zawarcie umowy **reasekuracji**²² z prywatnymi ubezpieczycielami kredytu.

Tabela 4. Wybrana forma wsparcia poprzez programy pomocowe za pośrednictwem ubezpieczenia i reasekuracji przez poszczególne państwa

Kraj	Forma wsparcia poprzez:	
	Ubezpieczenie	Reasekurację
Austria	1	1
Niemcy	0	0
Szwecja	1	0
Holandia	0	1
Luksemburg	1	0
Belgia	0	1
Finlandia	1	0
Dania	0	1
Litwa	1	0
Francja	1	1

„1” – oznacza przyjęte rozwiązanie.

„0” – oznacza brak zastosowania.

Źródło: opracowano na podstawie: Poniewierka D. *Rządowe programy pomocowe próba odpowiedzi na konsekwencje światowego kryzysu finansowego w ubezpieczeniu eksportowego kredytu kupieckiego*, Wiadomości Ubezpieczeniowe 01/2010, s. 106.

Przyjęte rozwiązania wprowadzenia programów pomocowych poprzez ubezpieczenie lub asekurację były wykorzystywane w porównywalnym zakresie. Francja i Austria zdecydowały się na zastosowanie w zależności od warunków obu instrumentów ubezpieczeniowych (tabela 4).

Przyjęta forma interwencji poprzez wykorzystanie reasekuracji była pod wieloma względami korzystniejsza od wariantu ubezpieczenia. Przede wszystkim uwalniała instytucje rządowe od potrzeby zoorganizowania struktur sprzedażowych. Ponadto, przy wyborze tego wariantu doszło do przeniesienia czynności związanej z oceną ryzyka, likwidacji szkód, a w późniejszym okresie obsługi windykacji roszczeń na przygotowany i wyspecjalizowanego w tym zakresie ubezpieczyciela. Za wykonywane czynności prywatni ubezpieczyciele kredytu otrzymywali wynagrodzenie w postaci prowizji reasekuracyjnej. Jej wysokość kształtowała się od 20% w przypadku Belgii do 35% w przypadku Holandii, czy Danii.

Na uwagę zasługuje rozwiązanie wprowadzone przez Austrię, której zadaniem było dyscyplinowanie reasekuratorów w zakresie poprawnej oceny ryzyka. W tym rozwiązaniu przyjęto, że jeżeli Skarb Państwa poniesie w wyniku reasekuracji straty²³ to ma ono prawo

²¹ Poniewierka D. *Rządowe programy pomocowe próba odpowiedzi na konsekwencje światowego kryzysu finansowego w ubezpieczeniu eksportowego kredytu kupieckiego*. *Wiadomości Ubezpieczeniowe* 01/2010, s. 102-108.

²² Szerzej: J. Poniewierka D. *Ubezpieczenia finansowe*, Branta, Bydgoszcz-Warszawa 2003, s. 412-414.

²³ Za ewentualne straty przyjęto, jeżeli wypłacone z tytułu umów reasekuracji odszkodowania będą wyższe niż otrzymana składka pomniejszona o prowizję z tytułu reasekuracji.

pokrywać je przez najbliższe dziesięć lat z przyszłych zysków cedentów. Podobną funkcję pełniły w programach pomocowych umowy reasekuracji. Podobnie w tym wariancie błędy popełnione w trakcie procesu oceny ryzyka obciążą strony umowy reasekuracji. Największą popularnością cieszyła się forma reasekuracji, w postaci umowy dopełniającej – *top-up*. To rozwiązanie charakteryzowało się tym, że umowa reasekuracji, jako program pomocowy stanowiła jedynie formę uzupełnienia ochrony ubezpieczeniowej dostarczonej przez prywatny zakład ubezpieczeń. W przypadku wystąpienia szkód były one w pierwszej kolejności pokrywane przez prywatnego ubezpieczyciela, a po przekroczeniu limitu kredytowego pokrywane były przez Skarb Państwa.

Niezbędnym warunkiem aby programy pomocowe zostały zaakceptowane przez Unię Europejską było to, by charakteryzowały się one powszechnością i brakiem dyskryminacji. Istotne jest aby programy pomocowe nie miały trwałego i zbyt długiego charakteru. Przeciwnym wypadku mogłyby się one przyczynić do zmiany konkurencji. Chodzi przede wszystkim o to aby nie stanowiły one konkurencji dla sektora prywatnego oraz nie zniekształcały istniejącego rynku. Dlatego za nieprzekraczalną datę interwencji poszczególnych rządów uznano 31-12-2010 r.

Tabela 5. Wysokość składki i udziału własnego stosowanego w wybranych krajach

Rynek	Udział własny	Wysokość składki
Austria	od 10 do 20%	ubezpieczenia od 1,5 do 5% limitu rocznie, dla reasekuracji, w przypadku prywatnych ubezpieczycieli składka zwiększona o 10%
Niemcy	od 10 do 35%	ubezpieczenia portfelowe od 0,49 do 0,82 ubez. obrotu, przy ryzyku handlowym skl. min. 0,33%, W zależności od szkodowości: zwwyżki do 10%, zniżki do 5%
Szwecja	od 60 do 90%	od 0,26 do 3,96% w zależności od stopnia ryzyka. W przypadku kredytu powyżej jednego roku wzrost składki o 25%
Holandia	Poziom bazowy*	1,5% od limitu do 3 miesięcy, przy dłuższych składka płatna jednorazowo w wys. 1,5%
Luksemburg	Poziom bazowy*	od 1,5. w przypadku niewypłacalności domniemanej składka min 4%
Belgia	Poziom bazowy*	1% od kredytu półrocznego, 2% dla kredytu rocznego
Finlandia	Nie mniej, jak 10%	0,3% do 1,6% obrotu wraz z jednorazową opłatą za ryzyko.
Dania	Nie mniej, jak 20%	od 1 do 2% obrotu w zależności od oceny ryzyka.
Litwa	Nie mniej, jak 20%	od 0,3 do 3,9% limitu - powyżej roku, w zależności od oceny ryzyka. Dodatkowo opłata administracyjna.
Francja	od 10% dla ubezpieczeń do 20% dla reasekuracji całkowitej	od 2 do 3,5% ubezpieczonych należności rocznie w zależności od oceny ryzyka dla kredytów od 9 do 12 m-cy, dla kredytów do 3 m-cy 1/4 wartości dla ubezpieczeń <i>top-up</i> . Dla reasekuracji od 3 do 7,5% rocznie w zależności od oceny ryzyka i okresu udzielonego kredytu kupieckiego.

*minimalny poziom udziału własnego jest taki sam, jak w przypadku udziałów stosowanych, przy ubezpieczeniu kredytu dla ryzyk nierynkowych (krótkoterminowych).

Źródło: opracowano na podstawie: Poniewierka D. *Rządowe programy pomocowe próba odpowiedzi na konsekwencje światowego kryzysu finansowego w ubezpieczeniu eksportowego kredytu kupieckiego*, Wiadomości Ubezpieczeniowe 01/2010, s. 109.

W tabeli 5 przedstawiono stosowaną w tym czasie wysokość udziału własnego oraz stopy składki w wybranych krajach UE.

4. Podsumowanie

Programy pomocowe rozpoczęły się w 2009 roku i były realizowane do końca 2010 roku. Interwencja państwowa na rynku ubezpieczeń kredytów eksportowych w ramach Unii Europejskiej była dla wielu zaskoczeniem. Jest to potwierdzeniem, że dla części uczestników rynku rola ubezpieczeń finansowych w nowoczesnej gospodarce ma niewielkie znaczenie. Podobnym zaskoczeniem okazała się wypłacalność prywatnych ubezpieczycieli przy jednoczesnym braku oferowania przez nich usług ubezpieczeniowych.

Ubezpieczenie kredytu kupieckiego posiada już ponad 100 letnią historię. W tym okresie wystąpiło wiele kryzysów, w tym między innymi niszczycielski kryzys 1929 roku. Ten okres został pozytywnie spożytkowany przez rynek ubezpieczeń kredytu kupieckiego poprzez dostosowywanie produktu do warunków rynkowych. Wprowadzono między innymi:

- maksymalną sumę odszkodowań,
- maksymalne limity ubezpieczeń,
- udziały własne,
- wysokość składki szacowanej w zależności od stopnia ryzyka

Z kolei sam produkt, jego charakter i przeznaczenie na przestrzeni lat nie uległ znaczącym zmianom i prawdopodobnie długo się nie zmieni. Trudności ubezpieczycieli na rynku ubezpieczeń kredytów eksportowych były spowodowane nie tylko kryzysem ale także rosnącą konkurencją na tym rynku, co wymusiło obniżenie kosztów przez ubezpieczycieli kredytów. Ubezpieczyciele przyjęli metodę ograniczenia kosztów poprzez odchodzenie od kosztownej indywidualnej oceny ryzyka na rzecz oceny rynku, sektora, czy branży. Takie działanie okazało się krótkowzroczne. Spowodowało zablokowanie przez prywatnych ubezpieczycieli całkowitego lub częściowego dostępu do ubezpieczeń kredytu kupieckiego podczas kryzysu. Dostęp do ochrony ubezpieczeniowej na rynku Unii Europejskiej został zapewniony dzięki rządowym programom pomocowym.

Podstawowym zadaniem ubezpieczenia kredytu jest zapewnienie bezpieczeństwa finansowego przedsiębiorstwa. W czasie kryzysu ryzyko prowadzonej działalności gospodarczej jest znacznie wyższe, co sprawia, że każdy instrument finansowy mający wpływ na jego ograniczenie powinien być wykorzystany²⁴.

W tym okresie w Polsce nie wdrożono żadnego programu pomocowego, w odróżnieniu do prezentowanych w pracy państw Unii Europejskiej. Z pewnością decydującym czynnikiem był niski poziom umiędzynarodowienia polskiej gospodarki. Wraz z upływem czasu poziom wymiany handlowej z zagranicą będzie stale wzrastał, a więc problem kryzysu w Polsce może być bardziej dotkliwy. Jest to szczególnie istotne, bo wraz ze wzrostem wymiany handlowej, poprawą koniunktury gospodarczej zainteresowanie krajowych eksporterów udzieleniem kredytu kupieckiego będzie większe. Nasuwa się pytanie, czy

²⁴ Szerzej o wpływie ubezpieczeń na sferę realnej gospodarki: Bednarczyk T. *Powiązania sektora ubezpieczeń z systemem finansowym i sferą realnej gospodarki, Wiadomości Ubezpieczeniowe, PIU Nr 04, Warszawa 2010.*

w takiej sytuacji nasze państwo nie powinno odegrać aktywniejszej roli w realizacji programów pomocowych na rynku ubezpieczeń kredytu kupieckiego²⁵.

Ubezpieczenie kredytów eksportowych przy wsparciu w ramach pomocy publicznej może być skutecznym instrumentem regulowania eksportu. Ponadto istotną funkcją ubezpieczeń kredytu w gospodarce rynkowej jest funkcja kontrolna poprzez bezpośrednie oddziaływanie na eksportera²⁶.

5. Literatura

- [1] Bednarczyk H. T. *Instrumenty wspierania eksportu*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000 r.
- [2] Bednarczyk T. *Powiązania sektora ubezpieczeń z systemem finansowym i sferą realnej gospodarki*, Wiadomości Ubezpieczeniowe, PIU Nr 04, Warszawa 2010.
- [3] Blajer R. *Gwarancje bankowe i ubezpieczeniowe w obrocie międzynarodowym*, FRR w Polsce, W-wa.
- [4] Dankiewicz R. *Odpowiedzialność ubezpieczyciela w ubezpieczeniu kredytu kupieckiego. Wybrane aspekty*, Wiadomości Ubezpieczeniowe, Nauka dla Praktyki, PIU Nr 01, Warszawa 2009.
- [5] Dankiewicz R, Waśko A, *Ocena ryzyka w ubezpieczeniu kredytu kupieckiego*, Studia Ubezpieczeniowe, Zeszyty Naukowe Nr 127, pod red. nauk. Handschke J, wyd. UE w Poznaniu, Poznań 2009.
- [6] Gajda J. *Polski system ubezpieczeń eksportowych ze wsparciem państwa - uwagi de lege ferenda*, Wiadomości Ubezpieczeniowe, Nauka dla praktyki, PIU, Nr 01, Warszawa 2011.
- [7] Jajuga K. *Współczesny Kryzys finansowy: źródła i skutki*, Studia Ubezpieczeniowe, Zeszyty Naukowe Nr 127, pod red. nauk. Handschke J, Wydawnictwo UE w Poznaniu, Poznań 2009.
- [8] Kujawa M. *Ubezpieczenia kredytów eksportowych*, Wiadomości Ubezpieczeniowe 1-2/A, Warszawa 2001.
- [9] Kukielka J, Poniewierka D, *Ubezpieczenia finansowe*, Branta, Bydgoszcz-Warszawa 2003.
- [10] Poniewierka D. *Rządowe programy pomocowe próbą odpowiedzi na konsekwencje światowego kryzysu finansowego w ubezpieczeniu eksportowego kredytu kupieckiego*, Wiadomości Ubezpieczeniowe 01, Warszawa 2010.
- [11] Rymarczyk J. *Handel zagraniczny, organizacja i technika*, praca zbiorowa, Wydanie III, PWE, Warszawa 2001.
- [12] Sangowski T, *Ubezpieczenia gospodarcze*, Poltext, Warszawa 2001 r.
- [13] Sawicki J, „*Ocena wpływu kryzysu finansowego na funkcjonowanie ubezpieczeń kredytu kupieckiego w Polsce*”, Zeszyty Naukowe Nr 577, Finanse, rynki finansowe, ubezpieczenia Nr 23, *Zarządzanie wartością przedsiębiorstwa*, pod red. nauk. Urbańczyk E, Wydawnictwo Naukowe US, Szczecin 2009.

²⁵ Poniewierka D. *Rządowe programy pomocowe próbą odpowiedzi na konsekwencje światowego kryzysu finansowego w ubezpieczeniu eksportowego kredytu kupieckiego*, Wiadomości Ubezpieczeniowe 01/2010, s. 109-110.

²⁶ Rymarczyk J. *Handel zagraniczny, organizacja i technika, praca zbiorowa, Wydanie III, PWE, Warszawa 2001, s. 252.*

- [14] Tarczyński W. Mojsiewicz M. *Zarządzanie ryzykiem PWE*, Warszawa 2001 r.
- [15] Ustawa o działalności ubezpieczeniowej z 1990 r. (Dział II grupa 14).
- [16] Wartini J, *Wybrane wyniki działalności lokacyjnej i finansowej sektora ubezpieczeń w Polsce w warunkach globalnego kryzysu gospodarczego*, Wiadomości Ubezpieczeniowe, Nauka dla praktyki, PIU Nr 04, Warszawa 2009.

Streszczenie

Następstwa globalnego kryzysu finansowego zapoczątkowane w 2007 roku nie ominęły międzynarodowego rynku ubezpieczeń kredytu kupieckiego. Jednak problem nie tkwił w braku wypłacalności towarzystw ubezpieczeniowych lecz w braku oferowania przez nie usług w zakresie sprzedaży eksportowego ubezpieczenia kredytu kupieckiego. W znaczący sposób została ograniczona konkurencyjność przedsiębiorstw, prowadzących działalność eksportową na międzynarodowym rynku, co w dobie kryzysu mogło przynieść nieodwracalne skutki dla poszczególnych gospodarek. Sytuacja była na tyle poważna, że zajęła się nią Komisja Europejska.

W opracowaniu została przybliżona istota funkcjonowania ubezpieczenia kredytu kupieckiego w eksporcie oraz wprowadzone rozwiązania w zakresie interwencji na rynku ubezpieczeń kredytu kupieckiego w ramach pomocy publicznej w wybranych państwach Unii Europejskiej.

Słowa kluczowe: ubezpieczenie kredytu kupieckiego w eksporcie, unikanie ryzyka, analiza, ocena ryzyka, handel międzynarodowy, umowa reasekuracji, ryzyka handlowe i niehandlowe, ubezpieczyciel, ubezpieczający, kredytodawca, kredytobiorca, ubezpieczenia pojedyncze, ubezpieczenia zbiorowe, suma ubezpieczenia, limit ubezpieczeń, ubezpieczenia portfelowe, udział własny, wysokość składki.

IMPACT ON THE FUNCTIONING OF GOVERNMENT EXPORT INSURANCE trade credit DURING CRISIS

Summary

The Consequences of the global financial crisis started in 2007, did not avoid the international market for credit insurance. But the problem was not with the lack of solvency of insurance companies but failing to offer their services in the sale of export credit insurance. In a significant way has been reduced competitiveness of enterprises engaged in export activity in the international market, which in the current crisis could produce irreversible effects on their economies. The situation was so serious that it took the European Commission.

The study was being approximate credit insurance operation in the export. However later in the set were made arrangements for intervention in trade credit insurance market in the framework of public assistance at selected European Union countries.

Keywords: trade credit insurance for exports, to avoid the risk analysis, risk assessment, international trade, the contract of reinsurance, commercial and non-commercial risks, the insurer, the policyholder, the lender, borrower, individual insurance, collective insurance, the sum insured, limit of insurance, portfolio insurance, the deductible, the contribution.

Translated by Jerzy Sawicki

JERZY SAWICKI
Uniwersytet Szczeciński
e-mail: jsawicki@pzu.pl

